

MAGYAR ARIÓN

Tanulmányok
Pálóczi Horváth Ádám műveiről

Szerkesztők

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

HEGEDÜS BÉLA

Budapest

rec.iti

2011

A

*Magyar Arión – Tudományos tanácskozás Pálóczi Horváth Ádám
születésének 250. évfordulóján*
(Budapest, 2010. október 20–21.)
támogatói

MTA Irodalomtudományi Intézet
Óbudai Társaskör

A borítón látható portré Pálóczi Horváth Ádámot harmincéves korában ábrázolja. A színezett metszet alapjául szolgáló, mára elkallódott festmény „Erdélyi fi Kóré Zsigmond festette 1791”. A metszetet Kazinczy Ferenc készítette el, s a *Psychologia* címlapelőzékéként jelent meg 1792-ben. A talapzaton olvasható Ovidius-idézet (*Fasti* II, 93):

Nomen Arionum Siculas impleverat urbes,
Captaque erat lyricis Ausonis ora sonis.

Híre betölti a városokat szikuloknak a földjén,
s zengő lantjának rabja Itália is...

(Gaál László fordítása)

A borító a csurgói Református Gimnázium könyvtárának példánya alapján készült, amely az író sógora, Sárközy István névbejegyzését őrzi
Forrás: <http://www.csokonai-csurgo.sulinet.hu/sarkozy/kepek/33.jpg>

© Szerzők, 2011.

ISBN 978-963-7341-91-5
ISBN 978-963-7341-92-2 (pdf)

Kiadja a rec.iti, az MTA Irodalomtudományi Intézetének recenziós portálja
<http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Tördelés, képszerkesztés, borítóterv: Szilágyi N. Zsuzsa, Csörsz Rumen István

Egy Pálóczi Horváth Ádám-level margójára

A kaposvári Somogy Megyei Levéltárban található, Pálóczi Horváth Ádám által írt levél egyes részletei már 2006-ban napvilágot láttak az *Irodalomtörténet* Kovács Sándor Ivánt hetvenedik születésnapján köszöntő számában.¹ E tanulmánykötet azonban most remek lehetőséget nyújt arra, hogy a levelet teljes egészében is közöljem, és ezáltal néhány újabb apró adalékkal szolgáljak a Pálóczi Horváth Ádámval foglalkozó kutatók számára.

A levél keltezése: 1807. november 12., apropója pedig egy éppen kibontakozó per volt, amelyet Kovács József, a kor népszerű mesterkedő költője és annak két társa (Nemes Kozma János és Kiss István) ellen indítottak. A kaposvári levéltár egy terjedelmes iratsomót őriz a perrel kapcsolatban: mintegy 16 dokumentumot (tanúvallomások, ügyészi vádirat, kérvények, esedező, bocsánatkérő levelek, jegyzőkönyvi kivonatok), köztük az alább közölt Pálóczi Horváth-level.² 2006-os tanulmányomban részletesen ismertettem a per körülményeit és Horváth kulcsfontosságú szerepét az ügyben, így ezek újbóli leírása szükségtelen. A történet rövid összefoglalása azonban elkerülhetetlen ahhoz, hogy a levél keletkezésének körülményei világosak legyenek azok számára is, akik nem ismerik jól a Kovács és társai ellen indított peres eljárás részleteit.

E három református fiatalember bűne a következő volt: 1807. november elején a Som község melletti szőlőhegyen kissé sok bort ittak, majd hazafelé menet betértek a somi katolikus templomba, hogy részt vegyenek a halottak napi istentiszteleten. Szokás volt ugyanis, hogy ezen a napon felekezettől függetlenül a férfiak közösen énekeltek (és boroztak) a karzaton. A három férfi korán érkezett, s a templomban még nem találtak senkit. Megnézték az oltárt, viccelődtek, káromkodtak, majd az egyikük pipára gyújtott egy szentelt gertyával. Mindennek szemtanúja volt a harangozó, aki a karzatról figyelte a

1 Orosz Andrea, „*Ordo juris amnestiam in nullius favorem?*: Kovács József büntetőpere a választási és politikai harcok árnyékában, *It*, 2006/4, 629–637. Egy még korábbi rövid ismertető tanulmány ugyanerről: Uő, *Perirat 1808-ból – Újabb adalékok Kovács József „csínytevéséről”*, *Iris*, 2004/4–5., 85–87.

2 Somogy Megyei Levéltár (Kaposvár) S. M. L. IV. 10. v. BÜNTETŐPEREK, Processus criminales. 9. doboz 1808.

lármas fiatalembereket. Illetlen viselkedésüket megunván, csendre intette őket és kérte, hogy ne pipázzanak a templomban. A három férfi ennek hallatán elszégyellte magát, el is csendesedtek, de az egyikük (Kováts József) zavarában a kabátja zsebébe rejtette azt a kis gyertyacsonkot, amit éppen a kezében szorongatott. Mindezek után részt vettek az istentiszteleten, együtt énekeltek a kórusban a katolikus falusiakkal – közben derekasan ittak is, tiszteletben tartva a régi hagyományt. A mise végeztével a templom előtti téren heves vita bontakozott ki a három református férfi és a katolikusok között, amely hamarosan verekedésig fajult. Később mindenki hazatért, ám a Kovátsnál maradt szentelt gyertyát a katolikus hívek mindenképpen vissza akarták kapni. A fiatalember ennek hallatán ijedtében szétaposta a gyertyát, így már nem adhatta vissza azt, a cserébe felajánlott pénzről viszont hallani sem akartak a falubeliek. Úgy érezték, hogy az őket ért sérelmet valahogyan meg kell torolni, ezért feljelentést tettek a vármegyénél.³ Pálóczi Horváth Ádám levelének keltezése 11 nappal későbbi; ez az első fennmaradt írásos dokumentum az ügygel kapcsolatban. Egy gyors reakció a történetekre, címzettje a „Tekintetes Nemes Vármegye”, ahol, úgy tűnik, nagyon komolyan vették a somi katolikusok panaszát, mert erre a napra külön gyűlést hívtak össze, hogy megtárgyalják az ügyet.

Horváth a botrány hallatán Budáról sietett haza; a protestáns egyházközség kurátoraként kötelességének érezte, hogy védelmébe vegye a református fiatalembereket.⁴ Elismerte, hogy vétkesek a történetekben, s nem vonta kétségbe, hogy tettük miatt meg kell büntetni őket, de szerette volna megakadályozni azt, hogy ügyük világi bíróság elé kerüljön. Rendkívül kényes témáról lévén szó, megpróbálta elkerülni a pert, és békés körülmények között akart megegyezésre jutni a somi panasztevőkkel.

Leveléből arra következtethetünk, hogy a vármegye tisztségviselői azt szerették volna, ha Horváth Ádám kimarad az ügyből: a korábban ígért hivatalos panaszt nem küldték el számára, illetve nem ismertették vele még a gyűlés kezdete előtt sem, mintegy ezzel is demonstrálva, hogy ebben a helyzetben az egyházi nyomozás és igazságszolgáltatás – amire Horváth készült – nem lenne helyénvaló.

3 Minderről részletesen a tanúvallomásokban olvashatunk, illetve értékes adatokra bukkanhatunk a kortársak (Sárközy István, Kazinczy Ferenc) levelezésében és a korabeli kéziratok énekeskönyvekben is. Erről bővebben: lásd a korábban említett 2006-os tanulmányt.

4 Pálóczi Horváth Ádám 1799 és 1819 között töltötte be a Somogy megyei protestáns egyházközség kurátori tisztségét. A per idején (1799-től 1809-ig) „koadjutor kurator” volt, majd 1809-től „traktuális rendes kurator”. Erre az adatra Péterffy Ida hívja fel a figyelmet: PÉTERFFY Ida, *Horváth Ádám munkássága a „Hunniás” előtt*, Bp., Akadémiai, 1985, 7. Ő maga pedig Dömény Józseftől veszi: DÖMÉNY József, *Pálóczi Horváth Ádám egyházmegyei gondnok, mint egyházi jogaink s vallásunk kitűnő védője*, Magyar Protestáns Egyházi Fügyelmező, 1876, 510–540.

A gyűlés valószínűleg kiváltott némi indulatot a jelenlévőkből, így az író nem reménykedhetett tovább az ügy békés lezárásában. Kurátorként viszont szükségét érezte annak, hogy írásos nyoma legyen véleményének, így e levélben panasszal élt a kibontakozni készülő eljárás ellen, sőt ragaszkodott ahhoz, hogy észrevételei bekerüljenek a gyűlés jegyzőkönyvébe is.

Horváth meggyőződése volt, hogy a feljelentést tevők jelentősen eltúlozták a történeteket, ezért az 1805. évi törvény 5. cikkelyére hivatkozva arra kérte a vármegyei tisztségviselőket, hogy büntessék meg a panasztevőket, amennyiben rosszindulatú, az ügyet eltúlzó ármánykodásukra fény derülne.⁵ E kérését még egy másikkal is megtoldotta: szerette volna, ha ez az ügy a későbbiekben zsinórmértékül szolgálna arra az esetre, ha majd protestáns híveknek lesz panaszra katolikus személyek ellen.

Levelére mindvégig szenvedélyes hangvétel jellemző; a protestáns egyház-köztség világi vezetőjeként érthető, ha személyes kudarcként élte meg a történeteket. Lelkiismeretessége, az ügy iránt való elkötelezettsége egész lényéből fakadt. Nem valószínű, hogy személyesen is ismerte volna korábban a botrányt okozó fiatalokat, mégis kötelességének érezte, hogy védje őket, mint ahogy egyházának nehezen kivívott jogait is.⁶

A periratból kiderül, Pálóczi Horváth a kezdeti kudarc után sem hagyta annyiban az ügyet. A tanúvallomások felvétele után sikerült kieszközölnie egy második kihallgatást is, majd – ha hihetünk az ügyészi vádiratnak – némi pénzzel, illetve sértegetéssel próbálta jobb belátásra bírni Zsolnai Dávid püspök vikárius urat. A kortársi vélekedések szerint buzgalmával többet ártott, mint használt,⁷ hevessege csak további indulatokat szült, s a fiatalokra kirótt kemény ítélet részben neki volt köszönhető.

A XIX. század második felében Dömény József egy levélváltást közölt, amelyben Pálóczi Horváth élénk vallási vitát folytatott Boronkay Józseffel, Bábony katolikus földesurával.⁸ Ezeket a leveleket egyházi jegyzőkönyvek őrzik, és ugyancsak a kurátori munka ékes bizonyítékai 1819-ből.

5 Az említett törvény (*A rosszlelkű árulkodások megakadályozásáról*) ide vonatkozó része a következő: „Hogy némelyeknek ártatlanok ellen tett rosszlelkű vádaskodásaik megakadályoztassanak: Ő szent felségének kegyes jóváhagyásával rendeltetik: 1 §. Az árulkodók jelentésük be saját nevüket, hogy hamis vádaskodás esetére megfelelő büntetésben részesüljenek;” *Magyar Törvénytár 1740–1835. évi törvénycikkek*, Bp., Franklin Társulat – Révai Testvérek, 1901, 327.

6 *Uo.*, 169–179. Itt olvasható: Az 1790. évi törvény 26. cikkelye: *A vallás ügyéről*.

7 Különösen Sárközy István gondolta így, aki Kazinczynak is megírta véleményét az ügyről. Az ide vonatkozó részlet: „Criminalis actio erigaltatik ellenek – 's csak gondold – itt meg a' Poëta, Mathematic., Philosophus, minthogy ott Curator, Prokatorjokká lesz, ő defendálja, és már láttom, hogy perét elfogja vesztetni.” *KazLev* VI, 218.

8 DÖMÉNY, *i. m.*, 510–540. Erre az adatra ugyancsak Péterffy Ida hívja fel a figyelmet: PÉTERFFY, *i. m.*, 7.

A vita kísértetiesen hasonló volt, mint a fent tárgyalt perben: Pálóczi Horváth első levelében arra inti a katolikus földesurat, ne akarjon ítélni egy olyan ügyben, amely a protestáns egyházi törvénykezésre tartozik. Boronkay József ugyanis úgy vélte, földesúri hatalmánál fogva, joga van elzavarni Bábony református prédikátorát, Naszályi Ádámot, mivel jobbágyai ezt kérték tőle. Horváth így reagált a földesúr intézkedésére:

Nagy bosszankodást nézek ki belőle, a mit az urnak ismert jó phlegmájától nem vártam volna: de az Evangelicusok superiorjainak jussába való avatkozást is, a mit az urról, a ki tulajdon uri személyében, mint N[eme]s Vármegyénk repraesentansa az 1790/1-diki Diétán jelen volt – még nem is hittem.⁹

A levelekből sajnos nem derül ki, hogyan végződött Naszályi Ádám ügye, mivel a levélváltás két szereplője oly szenvedélyes vallási vitába keveredett egymással, hogy időközben el is felejtették – vagy már korábban megoldották – a szegény prédikátor ügyét.

Pálóczi Horváth Ádám kurátori pályafutásának megítélése nem a mi tiszünk. Bár e két ügy azt sugallja, lelkesedése és vallása iránt érzett elkötelezettsége nagyobb volt, mint ügyvédi tehetsége, korántsem biztos, hogy ez az igazság. Az itt közölt levél, illetve az 1819-es levélváltás arra figyelmeztet minket, hogy valószínűleg jó néhány levél lappang még különböző jegyzőkönyvekben, amelyek Horváth húsz évig tartó kurátori tevékenysége alatt születtek. Ha léteznek ilyenek, minden bizonnyal újabb értékes adatokat rejtenek.

Pálóczi Horváth Ádám levele 1807-ből

Tekintetes Nemes Vármegye!

Budára jött utánam a' híre, jollehet a' mostaninál sokkal kisebb híre, a Somi¹⁰ R[ómai] Catholica Szentegyházban történt botránkozató tselekedetnek; 's mivel az akkori tudósításban az is foglaltatott, hogy az illető Tisztelendő Plebanus Úrnak ez eránt tett panassza hivatalosan velem közöltetik, és a'mennyire az illetlen botránkozató Egyházi vigyázatomban lévő Helvétziai Vallásttartók tették volna, illendő és elégséges Satisfactio¹¹ kérettetik.

9 DÖMÉNY, *i. m.*, 512–513.

10 *Som*: Somogy megye északkeleti részén található község. Az itteni katolikus templomban történt események miatt indult eljárás a három református fiatalember (Kováts József, Nemes Kozma János, Kiss István) ellen.

11 *Satisfactio* (lat.): elégtétel.

Valamint a' botrankoztató tselekedetet valóban szegyenlettem, és ha az tsak tizedrészni lett volna is, mint most tartatik, még is felette sajnállanám: úgy az illő és tellyes satisfactionnak meg adása végett haza sijettem; és olyan elégtételt készültem adni, a'mellynek keményebbet világi törvényszéken sem kívánhatna a' meg sértetett Szent Hely és Plebanus Ur; mert jollehet nekünk sem botunk sem korbátsunk nintsen; de van egyházi fenyítékünknek olyan ága, a'melly érzekenyebb a' testi büntetésnél is. Azomban

Sem ezen Gyűlés előtt, sem a' Gyűlés kezdetében is, még személyly-szerént tett kéresemre is velem a' panaszt Roboz Szolga Biró Úr¹² nem közlötte; ugyhogy én sem azon impartialis Investigatiót,¹³ melyet az elégtétel előtt véghez kell vala vitetnem meg nem tétethettem; sem még a' scandalumnak¹⁴ mekkoraságát is, és a panasznak hitelességét ki nem tanulhattam:

Nem akarom menteni a' bűnös tselekedetet, nem is oda czéloz ezen alázatos jelentésem; hanem mivel már az én elkerülésemmel, a' kissebb scandalumból nagyobb származott, és a'mi Somban történt, és ott helyben egész publicitással meg is büntetődhetett volna; ide a' Publicumra¹⁵ hozattatott; ezen két praecautiót¹⁶ ugyan azon Publicum Jegyző könyvébe részemről be írattatni könyörögök hogy

1, Ha a' vádlók, a' Mixta Investigatio¹⁷ által annyiban hamis vádlóknak találatnának, hogy a' dolgot több meg több illetlenségekkel nagyították; az 1805dik esztendei 5dik articulus értelme szerént ellenek visszonzott büntetést poenam talionis¹⁸ kívánhassak.

2, Mivel én, és akarki más is, ha Pap ellen van panaszom, először <az> Püspök előtt, vagy illető Egyhazi Iurisdictio¹⁹ előtt jelentem azt, és tsak akkor folyamodom Polgari Iurisdictióhoz, ha az egyházi oda utasit, vagy nem tesz róla: itt pedig velem hasonló vagy költsönös közlés el mulasztatott: ha talán nekünk is Vallásunk és Szenthelyeink ellen, R[ómai]Catholicusok által illetlenségek vitetnek véghez; azoknak is mind meg vizsgálásában, mind meg ítéelésében, a paritate et proportione²⁰ veheti [?], ezen eset Cynosurául²¹ szolgáljon.

12 *Roboz Szolga Biró Úr*: Roboz Benedek, Somogy Vármegye alszolgabírája a per idején.

13 *impartialis Investigatio* (lat.): részleges (?) nyomozás.

14 *scandalum* (lat.): botrány, botrányos cselekedet.

15 *Publicum* (lat.): a nyilvánosság elé, azaz a bíróság elé.

16 *praecautio* (lat.): óvatosság, elővigyázatosság.

17 *Mixta Investigatio* (lat.): kevert / zavaros nyomozás.

18 *poenam talionis* (lat.): Pálóczi Horváth tehát ugyanazt a büntetést kéri, azaz a hasonlóval való viszonzás vagy meglakolás elvét.

19 *Iurisdictio* (lat.): igazságszolgáltatás.

20 *a paritate et proportione* (lat.): egyenlőséggel és aránnyal.

21 *Cynosura* (lat.): eredetileg nimfa a görög mitológiában, illetve a Kis Medve csillagkép farkában a legszélső csillag. Horváthnál a szó közhasználatú jelentése értendő: zsinórmérték, irányadó.

aki vagyok

A' Te[kin]t[e]tes N[eme]s Vármegyének alázatos Szolgája Horváth Adám, a'
H.[elvetica] C.[onfessio]t²² tartóknak Kulsó Somogyi Curatora mp.²³

Kaposvár 12. Nov 1807.

22 *H[elvetica]. C[onfessio]*. (lat.): református hitvallás.

23 *Curator* (lat.): a protestáns egyházközség anyagi ügyeire felügyelő, annak életét a lelkésszel együtt irányító, választott világi vezető. A levél keletkezésekor Pálóczi Horváth Adám töltötte be ezt a tisztséget. Ugyanekkor Somogy vármegye törvényszéki táblabírája is volt.